

РЕЦЕНЗИЯ

**за дисертацията на Татяна Колева Христова на тема:
“Културни процеси и тенденции през втората половина
на XX век и влиянието им върху характеристиката на
съвременното облекло”, представена за присъждане на образователна
и научна степен “доктор”**

**Рецензент: проф. Иван Стефанов,
Доктор на философските науки**

Представената от Татяна Христова дисертация се състои от увод, изложение в три глави, изводи, речник, списък на използваната литература. Общият обем на разработката е 188 стр.; използвани са 145 източника, от които 105 заглавия на български, 6 на руски и 34 на английски език. Към дисертацията има много добре изработено Приложение (в рамките на 50 страници), в което са поместени 152 изображения, онагледяващи научния текст. Отбелязвам тези характеристики, защото те свидетелстват, че формалните изисквания, предявявани към подобно научно изследване, са напълно удовлетворени.

Обект на изследване в дисертационния труд са значимите културни процеси на взаимодействие в областта на изобразителното изкуство и основните модни явления, ставащи през втората половина на XX век. Всъщност, има се предвид едно обширно, обаче и трудно за наблюдение и анализ поле, включващо близките, но същевременно и твърде различни сфери на днешната художествено-елитарна култура и всекидневната модна култура на облеклото.

В първа глава на дисертацията са представени както съдържателно, така и в хронологичен ред основните авангардни и постмодерни процеси и

тенденции в изобразителното изкуство след 50-те години на XX век. Тези процеси и тенденции са анализирани с оглед на новаторския им принос, формално-стиловите особености, използваните художествено-изразни средства и са представени от най-видните, в творческо отношение, имена. Затова намирам, че тази глава съвсем логично завършва с един, успешно конструиран от Татяна Христова, модел на теченията в изобразителното изкуство от втората половина на XX век. Цитирани и характеризирани, по същество, са 40 течения - от абстрактното изкуство и Поп-арта до Компютърната графика и Нетизкуството. Именно класификацията на авангардните течения е едно значително авторско постижение. Защото, от една страна, всяка класификация в областта на изкуствата е сложна и много трудна работа, а от друга – много добре е прецизирана и авторски обобщена. Върху основа на периодизацията, в дисертацията са направени някои принципно важни изводи и заключения както за изследвания обект, така и с оглед на тяхната съотнесимост към автономната сфера на модата. Ето най-съществените от тези изводи, според моята класификация:

1. Всички цитирани и анализирани нови и авангардни художествени течения, под една или друга форма, пренебрегват видимата природа. Така става ясно, че през втората половина на XX протича много активен процес на формализиране и концептуализиране на художествена сфера и това прави редица структурни елементи лесно подвижни и преносими от една област на културата към друга нейна област (в случая – към областта на модата). Изкуството, векове наред разбирано и тълкувано като мимезис, като подражание на външни обекти, сега трябва да отстъпи пред други по-нови и по-надеждни естетически концепции. Искам да кажа, че класификацията на модернистичните художествени течения, направена от Т. Христова, прави съвсем явен процеса, при който художественият авангард преобръща ценностната система в света на изобразителното

изкуство. И това вече може да се счита за напълно завършено и неоспоримо завоевание на художествената творческа и теоретико-естетическа еволюция;

2. Татяна Христова вярно отбелязва, че при изработването на своята класификация на различните художествени течения, тя се сблъсква не само с техния стремеж към автономно съществуване, но и с техния противоположен стремеж към взаимно проникване на стиловете и формите. Което означава, че в авангардното художествено поле стават трудно различими вътрешните граници. Затова една съвременна естетика не може да третира темата за границите в духа на стария Лесинг, а по-скоро трябва да разкрива това, по-какъв начин художествените течения търсят изход към външни предмети, дейности и навлизат в автономни сфери, като тези примерно на архитектурата и модата;

3. Многобройността и бързата динамика в развитието на авангардните течения в изобразителното изкуство определя тяхната преходност, тяхното краткотрайно, в повечето случаи, съществуване в историческото време. От изкуството на образа бързо се преминава към изкуството на вещите, а след това – към изкуството на концептите. Но тези бързи промени са свързани с шокови въздействия, които своевременно надхвърлят художествената сфера и се насочват към модата или изобщо към външната среда. Но тъкмо това разкрива възможност пред модата да заграби огромни ресурси от авангардното изкуство и да им осигури една нова, много по-широка публичност;

4. Всичко това, което отбелязах като нови моменти в полето на авангардните изкуства, води до установяването на други, различни отношения между автор - произведение и публика. Отсега нататък подписа на художника–авангардист започва да означава нещо много повече, отколкото самата творба. Когато се каже, че става дума за “един Пикасо” това вече означава наличие на супертворба. При това положение

художникът-дизайнер много по-лесно се ориентира какво трябва да вземе от художественото поле и той вече спокойно, макар и като второстепенен творчески персонаж, цитира най-престижните автори от полето на изобразителното изкуство.

В този смисъл, още в първата глава Татяна Христова открива вярна посока за преход от художествената практика на авангарда към промените в иначе автономната сфера на модата.

Преди да премина към оценка на втората глава от дисертацията искам да направя следната критична бележка.

Още в началото на първа глава Т. Христова се стреми да разкрие най-общите характеристики на промените в изобразителното изкуство чрез използването на три основни понятия: *модернизъм*, *авангардизъм* и *постмодернизъм*. Но смятам за неуместно между двойката, тясно свързани помежду си понятия, *модернизъм* – *постмодернизъм* да вмъкваме и понятието *авангардизъм*. На стр. 9 от дисертацията пише: “Модернизмът е явление в изобразителното изкуство от втората половина на 19 век, представляващо поредица от *авангардни*, изпреварващи времето си естетически форми...” Но ако така определяме едното течение то тогава самият авангард ще трябва да определим като представляващ “поредица от модернистични, изпреварващи времето си естетически форми”. Получава се кръгово определение. Изходът от тази ситуация е използването на друга двойка от свързани понятия: *авангард* – *масова култура*. Още повече, че тези две двойки спрегнати понятия разкриват по-голяма възможност за разкриване на различни аспекти и посоки на художествената еволюция на новото изобразително изкуство. Освен това, самата Т. Христова на стр. 16 пише, че масовата култура е “нова тенденция в културата на XX век”. И наистина, много по-точно е да се каже, при това в пълно съгласие с емпиричните факти, че XX век очертава четири основни художествени

промени, които, в своята цялостност, се обхващат от две двойки понятия: *авангард – масова култура* и *модернизъм – постмодернизъм*.

Във втора глава на дисертацията е анализирана съдържателната характеристика на модата като съставна част на културата. Като се опира на класическата теоретическа постановка, че облеклото е свързано с начина на живот в обществото, отличаващо се със социално неравенство, Т. Христова цитира и тезата на Г. Зимел, че появата и съществуването на модата е свързано с висшите етажи на социалната реалност и затова се явява класово явление. Но логично, тя не се задоволява с подобно определение и последователно достига до по-съвременната идея за модата, която постоянно еволюира, превръща се в социален знак, а сега вече е средство, главно, за индивидуализация на човека в консумативната епоха. Днес модата не е само за богатите, тя е за всички и за всеки поотделно, доколкото предлага изключително много модели за непосредствено лично подражание. На стр. 85 от дисертацията директно се казва следното: “Модата и стилът на всеки човек са индивидуални, те са негов собствен израз и образ в обществото.” На стр. 100 се цитира и Пако Рабан: “На всяка промяна в поведението съответства еволюция в облеклото.” Така модата, макар и да се е появила в годините на ранния капитализъм, като социално класово явление, понастоящем е основно средство за разкриване и поддържане на личната идентичност. Може да се каже, че в своята еволюция модата последователно се преобразува от социално-класов в по-чисто антропологически феномен.

В тази втора глава Т. Христова е направила отлична характеристика по десетилетия на бързата еволюция на модните образци. Тръгва се от 50-те години на XX век, когато се напускат окончателно военните униформи и се появява модната конфекция; през 60-те години младите хора стават основен субект на модните тенденции, появява се субкултурната мода, антимодата става мода; 70-те години раждат модния диско стил, но

същевременно има и забележителен взрив на етноелементи, плюс появата на ретростил, плюс уличната мода на пънковете; модата на 80-те години е модата на манекените, търсят се луксозни стоки от висшата мода; 90-те години на XX век идват със своето изобилие от модни стилове и образци, продукт на множество частни фирми, появяват се и дрехите втора употреба; в началото на XXI век се появява бързата (преходната) мода, а модните образци говорят за необикновената сила на отделни филмови, телевизионни и други знаменитости, а всеки индивид - вече и чрез дрехите - търси и открива своята идентичност.

Както виждаме процесите на трансформация в двете изследвани сфери на културата се отличават с изключителна мобилност. И в авангардното изкуство, и в днешната мода активно се руши и същевременно – изобретява. Така границите между двата културни компонента на изследване непрекъснато се размиват и става възможно взаимното проникване, творческия синтез.

Тук, в края на втора глава, според мен, липсва едно обобщение. При успешното разкриване на активния процес на проникване на авангардните художествени течения в модата, в което виждам основния изследователски принос на дисертацията, трябва още да се уточни, че това в никой случай не означава абсолютна, а само частична естетизация на всекидневното облекло. Защото като друга, по свой начин организирана иманентна културна система, модата има едно основно задължение към своята публика: винаги и на всяка цена да достави и представи в публичната сфера нещо наистина ново, уникално, неповторимо. В името на тази неомания, тя свободно нарушава вътрешната структура или симетрия на употребяваните художествени произведения, придава им други, даже напълно противоположни стойности. (От авангардните стилове, например, се изобретява масова мода.) Затова, от естетическа гледна точка, всекидневната мода – в името на новото - периодично става и грозна,

уродлива или даже отвратителна. Към това веднага трябва да се добави, че модата автоматически освобождава личността от морална или естетическа отговорност, спрямо използваните модни образци и така се разрешава пълен произвол в сферата на естетическия вкус. Искам да кажа, че е добре да се знае в каква естетическа посока - елитарна или масова - авангардът сътрудничи и взаимодейства с бързо сменящите се модни стилове, линии и форми.

Изключително бързата и ускорена еволюция на формите на облеклото има нужда от външни ресурси и затова през втората половина на XX век логично се забелязва рязкото засилване на интереса към естетизирането на модните образци. В трета глава от дисертацията този процес е предаден достатъчно съдържателно и подробно от графично представения модел на връзките и взаимодействието между авангардното изобразително изкуство и всекидневната мода. Тази графика е много съдържателна и показателна по отношение на изследваните културни процеси. Т. Христова чрез подробен теоретически анализ представя проникването на бързо появяващите се и бързо изчезващи художествени форми и стилове в, едни или други, конкретни модни модели и образци; заедно с това, в графиката и в текста са отличени формите и начините на осъществяване на взаимодействията между двете близки полета на културата, както и нивото, на което се развиват процесите на взаимодействие. Така става ясно, че авангардните художествени течения, пренесени в съседната културна сфера, стимулират както развитието на висшата мода, така също развитието и на модната конфекция и на уличната мода.

В разглежданата глава от дисертацията се разкриват аналогични творчески състояния на художниците и дизайнерите. Използването на едни и същи художествени изразни средства, появата на сходни закони на формообразуване, ритъм, симетрия, уеднаквяването на орнаменти;

уникални облекла от висшата мода претендират да носят всички характеристики на високото изкуство и т.н. На стр. 160 Т. Христова правилно изтъква, че преследваната цел от синтеза на авангарда и модата не е просто постигането на разнообразие в украсата, а нещо много по-важно - друго възприятие на живота и на заобикалящата среда.

На отделни места в текста са допуснати досадни грешки. На стр. 23 се казва, че постмодернизмът означава нов исторически цикъл с начало около 1875 г. Книгата на Норберт Болц на стр. 24 е назована като “Комунистически манифест”, а в списъка на литературата като “Консумистически манифест”. На стр. 88 се говори за мода в примитивните общества. Но в тези общества мода няма, има само изкуство; модата е продукт на високо динамичното капиталистическо общество.

По темата на дисертацията са направени 9 публикации (една от които е на английски език) в авторитетни научни издания.

Представеният автореферат точно представя съществените компоненти на дисертационния труд.

В заключение искам категорично да обобщя мнението си: дисертацията “Културни процеси и тенденции през втората половина на XX век и влиянието им върху характеристиките на съвременното облекло” представлява задълбочено изследване на визираните културни процеси с определено приносно значение. Тя носи белезите на оригинален авторски труд. Теоретическите анализи и изводи са емпирично обосновани. Ето защо убедено ще гласувам с **“Да” за присъждането на образователната и научна степен “доктор” на Татяна Колева Христова.**

Рецензент:

Проф. Иван Стефанов, д-р на философските науки

24.03. 2014 г., София

